[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

گروه‌های متفاوت روستایی و حفاظت از محیط زیست

نسرین کاظمی *

تاریخ دریافت مقاله: 1393/04/05
تاریخ پذیرش مقاله: 1394/06/18

چکیده

محیط زیست یکی از ابعاد حساس و آسیب پذیر به‌ویژه در روستاها می‌باشد و با توجه به پیوند روستا با طبیعت ضرورت حفاظت از محیط زیست مشهود می‌باشد. این حفاظت نیازمند مشارکت تمامی گروه‌های جامعه می‌باشد. زیرا افراد و گروه ها به شیوه های متفاوت با محیط زیست تعامل برقرار می‌کنند. در این تحقیق مشکلات زیست محیطی موجود در روستاها شامل منابع آب، منابع خاک، پوشش گیاهی، پسماند - فاضلاب و مشکلات کالبدی – فیزیکی بوده و گروه‌های روستایی نیز شامل شش گروه بوده‌اند: کشاورزان، زنان روستایی، مردان روستایی، مدیران محلی (دهیارها و اعضای شورای اسلامی)، سالمندان و کودکان. با تعیین مشکلات زیست محیطی و سپس تفکیک روستائیان به گروه‌های متفاوت نگرش هر کدام از این گروه ها نسبت به اهمیت حفاظت از محیط زیست از طریق توجه و اقدامات آن‌ها در برخورد با این مشکلات بررسی گردیده است. این مقاله به شیوه توصیفی- تحلیلی و از نوع کاربردی می‌باشد. به‌منظور دستیابی به اهداف تحقیق، براساس جدول مورگان و کرجسی 300 پرسشنامه پس از تعیین روایی به‌صورت تصادفی در دهستان ترکمان از بخش مرکزی شهرستان ارومیه تکمیل شده است. سوالات پرسشنامه در دو بخش نگرش و آگاهی زیستی و عملکرد زیستی و در قالب طیف لیکرت بوده و نتایج از طریق تحلیل واریانس یک طرفه تحلیل شده‌اند. نتایج حاکی از تفاوت بین گروه‌های مورد بررسی در آگاهی و عمل زیستی بوده و با توجه به نتایج تحلیل می‌توان دریافت که کشاورزان گروهی بودند که نسبت به مسائل زیستی و اقدام در راستای این مشکلات نسبت به سایر گروه‌ها در سطحی بالاتر بوده و کودکان در مقایسه با سایر گروه‌ها، میانگین پایین‌تری در دو بخش مورد بررسی داشته‌اند. در مجموع تمامی گروه‌های مورد بررسی در رابطه با هدف تحقیق در سطحی متوسط قرار دارند.

واژگان کلیدی: محیط‌زیست، گروه‌های روستایی، آگاهی زیستی، عملکرد زیستی.

* دانشجوی دکتری جغرافیا، دانشگاه تهران. nasrinkazemi@ut.ac.ir

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

مقدمه

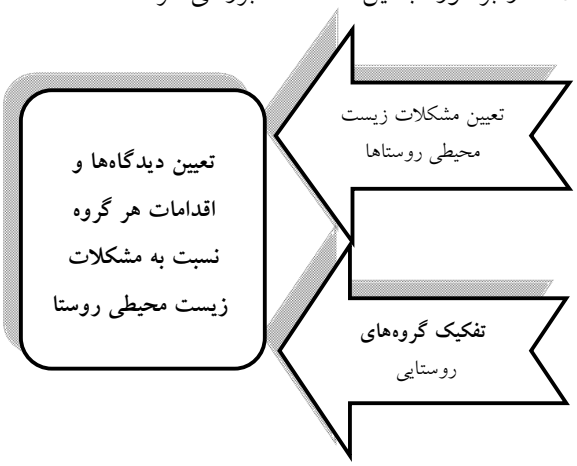
آلدولئوپولد پدر علم حفاظت از طبیعت می‌گوید: ما از سرزمین بدون ملاحظه استفاده می‌کنیم، زیرا ما آن را جزء مایملک خود می‌دانیم، هنگامی‌که ما به سرزمین به چشم یک جامعه نگاه کنیم و خود را جزء مایملک آن جامعه بدانیم، آنگاه استفاده ما از آن با عشق و احترام همراه خواهد بود (محرم‌نژاد و حیدری، 1385، 70). این جمله نشان می‌دهد که محیط‌زیست یکی از ابعاد حساس و آسیب‌پذیر به‌ویژه در روستاها می‌باشد. مشکلات زیست‌محیطی موجود در روستاها، مختلف است. اولین آن‌ها پسماندها است که به‌واسطه افزایش مصرف‌گرایی به‌عنوان معضلی جدی در نواحی روستایی مطرح است. تخریب و آلودگی خاک که عمدتاً ناشی از نوع کشاورزی سنتی و به‌کارگیری سموم متعدد بوده، از دیگر مشکلات زیستی به‌شمار می‌رود که در آلودگی آب و منابع آبی نقش مهمی دارد. از دیگر آلودگی‌های نواحی روستایی آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های زیستی است که منجر شده تا محیط زیست روستا آلوده گردد (عزمی و مطیعی، 1390، 102). بنابراین با توجه به پیوند روستا با طبیعت ضرورت حفاظت از محیط‌زیست مشهود می‌باشد. اما حفاظت از محیط‌زیست به‌همان اندازه که وظیفه دولت‌ها است، نیازمند مشارکت راستین و آگاهانه مردم نیز می‌باشد. منظور از مردم، همه افراد ساکن در یک کشور هستند که زنان، مردان، جوانان و کودکان را در بر می‌گیرد (وسکوئی و لاهیجانیان، 1389، 76). پس باوجود اینکه سنگ بنای فرایند توسعه، افزایش ظرفیت بشر برای دستکاری در طبیعت بوده است (Morvaridi, 1998, 103)، اساسی‌ترین وظیفه‌اش نیز در قبال همه داشته‌های طبیعی و ساخته‌های دست انسان مسئولیت‌پذیری اوست (ادهمی و اکبرزاده، 1390، 39). تا حدی که درک ارتباط بین افراد و محیط‌زیست به‌عنوان کلید دستیابی به توسعه پایدار در نظر گرفته شده است. اگرچه، درک و مدیریت این ارتباط به‌دلیل شیوه‌های متفاوت افراد در تعامل با محیط زیست و تفاوت در اثرپذیری از محیط زیست، پیچیده است (Seager and Toepter, 2005, 117).

در راستای موضوع تحقیق، (عزمی و مطیعی لنگرودی، 1390) در تحقیقی تحت عنوان مروری بر مشکلات زیست‌محیطی روستاهای ایران و راهکارهای حل این مشکلات، به بررسی مسائل زیست‌محیطی موجود در روستاها پرداخته‌اند. نتایج حاکی از وجود مشکلاتی چون فرسایش، نبود مراکز دفن زباله، عدم احداث تأسیسات فاضلاب به‌همراه مشکلات ناشی از کمبود آب و آلودگی منابع آب موجود است که می‌توان به آن تغییر کاربری اراضی، آلودگی هوای محیط‌های روستایی، تخریب مناطق حفاظت شده را اضافه نمود که راه‌حل‌هایی چون اصلاح سیستم شخم‌زنی، بهره‌برداری بهینه از منابع آبی با اصلاح کانال‌های آبیاری و اجرای طرح‌های توسعه فیزیکی روستایی و افزایش کارایی منابع موجود پیشنهاد می‌شود. امروزه اجرای طرح‌های متعددی همچون مدیریت کاربری اراضی، آموزش و مدیریت محیط زیست به‌همراه اجرای طرح‌های مشارکت جویانه در جهت حفاظت روستاها از جمله برنامه‌های جهانی است که اجرا گردیده است. خبری و همکاران (1391) به بررسی تاریخچه نقش زنان در حفاظت از محیط زیست پرداخته و بیان می‌دارند که اکثر دیدگاه‌ها در مورد نقش زنان در حفاظت از محیط زیست شامل آموزش به فرزندان در خانواده و فعالیت‌های خیلی ساده بوده، در حالی‌که مدیریت کارآمد زنان در فعالیتهای زیست محیطی کاملاً مشهود می‌باشد. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که با افزایش میزان حضور بانوان در مراکز دانشگاهی و علمی نقش آنان در آموزش محیط زیست، علاوه بر محیط خانواده، به محیط‌های علمی و آموزشی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

نیز گسترش یافته و در سطح وسیع‌تری قرار گرفته است. (بیات و همکاران، 1390) در تحقیقی حفاظت از محیط زیست و مدیریت منابع خاک روستایی را در ایران بررسی کرده‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که ایران از جمله کشورهایی است که میزان تخریب منابع خاک و سایر منابع طبیعی آن، در مقایسه با سایر کشورهای جهان و حتی منطقه، در حد بسیار بالایی قرار دارد. این وضعیت در نتیجه عوامل طبیعی نامساعد نظیر شیبِ تند اراضی، بارش‌های نامنظم و رگباری و عوامل انسانی همچون نظام بهره‌برداری نامناسب، حاکمیت شیوه‌های غیراصولی و غیرعلمی در کشاورزی، روش های آبیاری سنتی و مدیریت ضعیف منابع خاک ایجاد شده است. در نهایت فرسایش مداوم و گسترده خاک، مشکلاتی نظیر کاهش شدید مواد آلی و عمق خاک، شوری و قلیایی شدن و در نهایت زمینه گسترش بیابان‌زایی در کشور را فراهم ساخته است.

این مقاله با توجه به مدل مفهومی (نمودار شماره 1)، ابتدا به‌دنبال تعیین مشکلات زیست محیطی موجود در روستاها بوده و سپس با تفکیک روستائیان به گروه‌های متفاوت، نگرش هر کدام از این گروه‌ها را نسبت به اهمیت حفاظت از محیط زیست از طریق توجه و اقدامات آن‌ها در برخورد با این مشکلات بررسی کرده است.

ن 1. مدل مفهومی تحقیق.

مشکلات زیست محیطی روستاها

حفاظت از محیط‌زیست در قرن بیست و یکم به‌عنوان یکی از هشت هدف توسعه هزاره و یکی از سه پایه توسعه پایدار شناخته شده است. مشکلات زیست‌محیطی در مناطق روستایی نیز از دهه 1970 به بعد به‌عنوان نتیجه‌ای از قرار گرفتن روستاها در سطحی پایین‌تر از شهرها مطرح شد (Vlist, 1998, 138). این مشکلات را می‌توان به‌صورت زیر طبقه‌بندی کرد.

کیفیت و آلودگی منابع آب: اصولاً در ایران هر جا که روستایی شکل گرفته، قطعاً منبع آبی وجود داشته و به یقین توسعه روستا تا حدود زیادی با میزان و کیفیت آب مرتبط است. شاید یکی از مهم‌ترین عوامل متروک شدن بسیاری از روستاها در نواحی خشک ایران، از میان رفتن منابع آب آن‌هاست. وضعیت آب مشروب روستاها در نواحی مختلف متفاوت است، بعضی روستاها از چشمه‌سارهای دامنه کوهستان، برخی از آب انبارها، از برکه‌هایی که از آب باران در فصل زمستان پر می‌شود، تعدادی از چاه‌ها، برخی از آب رودخانه‌ها و غیره برای تأمین آب آشامیدنی خود استفاده می‌کنند و تعدادی از روستاها نیز از لحاظ تهیه مطلق آب واقعاً در مضیقه بوده و در کل منابع آب موجود در اکثریت روستاها از کیفیت مناسب برخوردار نمی‌باشد. در تمام جهان برنامه‌های وسیعی برای تأمین آب سالم در روستاها تهیه و اجرا شده است. به موجب گزارش سازمان جهانی بهداشت در ژاپن با انجام برنامه تهیه آب سالم برای تعدادی از روستاها، از مبتلایان به بیماری‌های واگیر روده‌ای به میزان 71/5 درصد و مرگ و میر کودکان 51/7 درصد کاسته شده است (مهندس، 1344، 57 و 58). همچنین، مهم‌ترین آلاینده‌های آب‌های سطحی و زیرزمینی در مناطق روستایی عبارتند از فاضلاب‌های روستایی (فاضلاب‌های خانگی)، فاضلاب‌های (زهاب‌های)

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

کشاورزی آلوده به انواع سموم و آفت‌کش‌ها و کودهای شیمیایی، زباله‌ها و فضولات آدمی، فاضلاب‌های صنعتی، فاضلاب‌های (رواناب‌های) سطحی، مواد نفتی، مواد رادیواکتیو، مواد سمی (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، 1385، 83-82).

بنابراین با توجه به اینکه پایداری نواحی روستایی در گرو بهره‌برداری بهینه از منابع آب است (Riquelme et al., 2005, 82)، مدیریت بهینه منابع آب ضروری می‌باشد.

تخریب و فرسایش خاک‌ها: خاک از مهم‌ترین عناصر حیات و محیط زیست در کره زمین به‌شمار می‌آید. زندگی اغلب جانداران از جمله انسان‌ها درارتباط تنگاتنگ با خاک شکل گرفته است. مطالعه تاریخ تمدن‌های بزرگ بشری، از بین‌النهرین تا شمال آفریقا در حاشیه رود نیل و سایر مناطق جهان این موضوع را به خوبی ثابت می‌کند. در این راستا شناخت جایگاه منابع خاک در زندگی مردمان روستایی از اهمیت زیادی برخوردار است (بیات و همکاران، 1390، 64). با توجه به اهمیت کشاورزی در نواحی روستایی و ارتباط خاک با فعالیت‌های کشاورزی، مدیریت خاک در نواحی روستایی از بعد کشاورزی قابل بررسی می‌باشد به این ترتیب که خاک به‌عنوان یکی از عناصر مهم در کشاورزی می‌تواند تولید و عملکرد را در این بخش تحت تأثیر قرار دهد (نعمتی‌زاده، 1390، 41).

تخریب خاک فرایندی است که طی آن وظایف زیستی خاک دچار اختلال شده و یا به کلی مختل می‌گردد. تخریب خاک به‌عنوان جزئی از تخریب اراضی در حوزه‌های آبخیز کشور به‌علت تغییر کاربری طبیعی اراضی نظیر قطع جنگل‌ها و تخریب مراتع رخ می‌دهد. در حوزه‌های آبریز که غالباً محل انجام فعالیت‌های کشاورزی است، فرسایش خاک تحت کشت فشرده و به‌علت عواملی همچون منسوخ شدن آیش از سیستم‌ها کشاورزی، سوء مدیریت اراضی مستعد کشاورزی و به زیر کشت بردن اراضی کم بازده تشدید می‌شود. در ایران سیستم‌های مدیریت اراضی کشاورزی به گونه‌ای است که در بسیاری از مناطق آیش یا به کلی منسوخ شده و یا مدت آن به قدری کاهش یافته است که امکان بازسازی توان خاک فراهم نمی‌شود. از سوی دیگر در حوزه‌های آبریز اغلب کاربران کشاورزی در مورد عوامل مخرب خاک آگاهی چندانی ندارند و به‌همین دلیل نیز برنامه‌های کنترل تخریب خاک در مدیریت آن‌ها جایگاهی ندارد و لذا این فقدان، روند تخریب اراضی را به‌ویژه در سال‌های اخیر تسریع نموده است (افتخاری، 1390، 160). تخریب منابع خاک در روستاها را می‌توان ناشی از شیوه‌های نادرست زراعت و کشت در اراضی کشاورزی، روش‌های سنتی آبیاری و عدم توسعه روش‌های بهینه و نوین، استفاده بی‌رویه و غیراصولی از کودها و آفت‌کش‌های شیمیایی، روش‌های شخم نامناسب به‌ویژه در زمین‌های شیب‌دار، ضعف مدرنیزاسیون کشاورزی، فشار دام بر مرتع و تخریب مراتع، تخریب جنگل‌ها و پوشش گیاهی، تغییرات نادرست کاربری زمین، شور شدن اراضی کشاورزی دانست (بیات و همکاران، 1390، 73- 69).

پسماندها و فاضلاب‌ها: وجود فاضلاب‌ها یکی از عوامل آلودگی محیط‌زیست است. در بسیاری از روستاهای کشور عدم وجود سیستم جمع‌آوری آب‌های سطحی به‌عنوان یکی از مشکلات اساسی مطرح می‌باشد. این مشکل به‌ویژه در روستاهای فاقد سیستم جمع‌آوری فاضلاب‌های خانگی از اهمیت بیشتری برخوردار است. در بسیاری از روستاها فاضلاب منازل نیز به کوچه‌ها و خیابان‌ها سرازیر می‌شود. با بارش باران این فاضلاب‌ها به‌همراه آب باران بر سطح معابر جاری شده و در اثر انتشار عوامل بیماری‌زا، پیامدهای حاد بهداشتی و

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

آلـودگی‌هـای زیسـت محیطـی را موجـب مـی‌گـردد (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، 1385، 61).

تولید انبوه پسماند ناشـی از افـزایش جمعیـت و تغییـر الگوی مصرف در جوامع روسـتایی باعـث آلـودگی‌هـای زیست محیطی و در نتیجه بـه خطـر افتـادن بهداشـت و سلامت افراد شده است (جوزی و همکاران، 1391، 93). در حال حاضر در زمینـه زبالـه‌هـای روسـتایی مـدیریت منسجمی وجود ندارد و زباله‌هـای روسـتایی (کـه زمـانی ترکیبات آن‌ها به‌طور عمده طبیعی بود و به سرعت تجزیه و جذب محیط می‌شد) تبـدیل بـه زبالـه‌هـای غیـر قابـل تجزیه بـا دوره مانـدگاری طـولانی شـده و بـرای زمـانی نسبتاً طـولانی در محـیط روسـتا بـاقی مانـده و چهـره‌ای زشت به روستاها داده و انواع آلودگی‌های هوا، آب خاک را به‌دنبال دارد. این موضوع به نوبه خود اهمیـت مـدیریت زباله‌های روستایی را برای حفظ منابع طبیعـی مطـرح کـرده اسـت (فرجـی و همکـاران، 1389، 128). مـردم روسـتایی می‌توانند از طریق کاهش تولید پسماند در مبـدأ، تفکیـک از مبدأ پسماند، کمک به سیسـتم جمـع‌آوری و حمـل و نقـل پسـماندها، کـاهش تولیـد مـواد زایـد خطرنـاک در مبـدأ و تولید هر چه کمتر مواد تجزیه‌ناپذیر در مـدیریت پسـماندها مشارکت داشته باشند (ادیب و عزیزیان، 1389، 3).

تخریب پوشش گیاهی (مراتع): مراتع کشور از جملـه حیاتی‌ترین بسترهای توسعه پایدار محسوب مـی‌شـوند و در حقیقت زیربنایی برای کشاورزی می‌باشند. این عرصـه وسیع نقش اساسی و تعیـین کننـده در صـنعت دامـداری کشور دارد. انسـان بـه‌عنـوان فـاکتوری کـه واکـنش‌هـای مختلفی از خود در برابر فرایندهای گوناگون بروز می‌دهد در ایـن زمینـه نیـز (بهـره‌بـرداری از مراتـع) از عکس‌العمل‌هـای خاصـی برخـوردار اسـت، چـرا کـه در یک‌سـو بهـره‌بـرداران عشـایری بـا ویژگـی‌هـای خـاص اقتصـادی- اجتمـاعی در دیگـر سـو جوامـع روسـتایی و همچنین در کنار آن‌ها جوامع شهری با عملکردهای ویـژه خود در امر بهره‌برداری از منابع تجدید شونده دخیلند. بر این اساس می‌توان گفت، موفقیت طرح‌های مرتع‌داری تـا حد زیادی متوجه رفع نیاز بهره‌برداران است که در سـایه مشـارکت روسـتائیان تحقـق پیـدا مـی‌کنـد (بخشـی و همکـاران، 1388، 45). بـا توجـه بـه تغییـرات مراتـع از لحـاظ پوشـش تـاجی، ترکیـب گیـاهی، میـزان تولیـد، وضعیت، ظرفیت، گرایش و همچنـین جایگـاه مراتـع در اقتصـاد کشـور و نیـز اقتصـاد روسـتایی و نقـش آن در حفاظت از آب و خـاک، مـدیریت دقیـق و اصـولی ایـن عرصه‌ها بسیار حائز اهمیـت اسـت (ارزانـی و همکـاران، 1384، 410). یکی از چـالش‌هـای جـدی مراتـع کشـور، تخریب کمـی و کیفـی مرتـع و مسـئله چـرای مـازاد بـر ظرفیت است. آنگونه که در آمار موجود بیان می‌شـود در حال حاضر تعداد واحد دامی متکی به مرتع، بیش از سـه برابر طرفیت چرای مراتع کشور است. حـدود 30 درصـد دام‌های کوچک وابسته به مرتع را خانوارهای عشایری در اختیار دارند و 70 درصد دیگر متعلق به روستائیان اسـت. همچنین پژوهش‌های متعدد به اثبـات رسـانده اسـت کـه تخریب مرتع در دامداری روسـتایی بـه‌دلیـل محـدودیت شعاع چرای دام، طولانی بودن مدت اقامـت دام در مرتـع و غیره بیشتر است. به این جهـت از بعـد کمـی و کیفـی اثرات تخریبی دامداران روستایی بر مراتع کشـور بـیش از عشایر است (توانا و توکلی، 1386، 34).

مشکلات فیزیکی و کالبدی: یکی از مشکلات زیست محیطی روستا مشکلات کالبدی است (عزمی و مطیعـی، 1390، 103). رشد هـدایت نشـده فیزیکـی روسـتاها بـه شـکل‌گیـری چشـم‌انـداز نـاموزونی از عرصـه‌هـای سکونتگاهی انجامیده است. طبق تحقیقات صورت گرفته محرومیت از خدمات محلی لازم و نبود شـرایط زیسـت محیطی منجر به ایجاد آلودگی محـیط زیسـت و کـاهش

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

فرصت‌های زندگی بهتر برای انسان‌ها شده است. این در حالی است که امروزه یکی از مهم‌ترین عناصر ساختاری توسعه سکونتگاه‌های روستایی در جهت حمایت از فقیران روستایی و کاهش آسیب‌پذیری مناطق روستایی، توجه ویژه به ابعاد کالبدی فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی انسان در مناطق یاد شده است. بدین معنا عناصر کالبدی سکونتگاه‌های روستایی شامل مسکن، محیط امن، خدمات عمومی، خدمات زیربنایی و کاربری اراضی می‌شود. این عناصر حمایت مادی و بهبود کیفیت زندگی انسان روستایی را مد نظر قرار می‌دهند (محمدی یگانه و همکاران، 1391، 100). مهم‌ترین مشکلاتی که ضرورت و اصلاح بافت فیزیکی روستاها را ایجاب می‌کند عبارتند از:

- نبود سیستم مناسب دفع فاضلاب و آب‌های سطحی که مشکلات بهداشتی ایجاد می‌کند.
- لزوم گسترش خدمات زیربنایی و رفاهی مثل آب لوله‌کشی، برق، تلفن و ... .
- رواج وسایل نقلیه موتوری در روستا
- لزوم حفظ کاربری اراضی کشاورزی و جلوگیری از تخریب یا تغییر کاربری اراضی
- ضرورت کاهش خسارت‌های بلایای طبیعی
- ضرورت بهسازی و مقاوم‌سازی ابنیه و مساکن روستایی
- فراهم کردن محیط مناسب زندگی در روستاها (عزمی، 1388، 4).

گروه‌های متفاوت روستایی

کشاورزان و محیط‌زیست: امروزه در سراسر جهان، نگرانی‌های روزافزونی در خصوص اثرات مخرب فناوری‌های کشاورزی نوین بر روی محیط زیست و منابع طبیعی و نیز قابلیت پایداری بلند مدت سیستم‌های زراعی وجود دارد (مینائی و صبوری، 1389، 59). چنانچه به‌دنبال افزایش جمعیت و نیاز به غذای بیشتر، فناوری‌های عرضه شده منجر گردید که در سطح جهان انقلاب‌های در بخش کشاورزی صورت گیرد. این تحولات مشکلاتی همانند استفاده بی‌رویه از مواد شیمیایی (کودها و سموم)، فرسایش خاک و پیامدهای دیگری که عوامل و منابع محیطی را تهدید می‌کنند، ایجاد کرده، زیرا بیشتر این تحولات در پی افزایش تولید بوده‌اند (Dodic et al., 2010, 866, Escobar et al., 2009, 1284). این بخش (کشاورزی) با طبیعت، اقتصاد و اجتماع در ارتباط است و مناطق روستایی با چالشهایی در توسعه اقتصادی، موقعیت اجتماعی و محیط زیست درگیر می‌باشند به‌ویژه در بعد زیست محیطی که نواحی روستایی برای توسعه به آن متکی هستند زیرا کشاورزی وسیله عمده امرار معاش روستائیان است (Xianghao et al., 2004, Gomiero and Paoletti, 2008). در نواحی روستایی تأثیرات کشاورزی به شکل مثبت و منفی بر محیط زیست روستایی قابل چشم‌پوشی نمی‌باشد. شخم عمیق، کودهای شیمیایی و سموم آفت‌کش به‌همراه آلودگی منابع آب از جمله تأثیرات منفی آن است و در کنار آن می‌توان به نقش کشاورزی در توسعه محیط زیست روستایی اشاره داشت (عزمی و مطیعی، 1390، 102). از این رو کشاورزان نه تنها یکی از نیروهای اصلی، ساخت و ایجاد محیط زیست هستند بلکه یکی از تهدیدکننده‌های اصلی آن نیز محسوب می‌شوند به‌طوری‌که در جریان بهبود وضعیت و شرایط زیست محیطی روستاها، ارتقای آگاهی زیست محیطی کشاورزان به‌منظور تحقق توسعه پایدار روستاها ضروری است (Nan et al., 2011, 2623). نقش کشاورز در حفاظت زیست محیطی (مثل: تنوع زیستی، حفاظت از آب و خاک) (Mills et al., 2013, 1) همراه با درک و توانایی بیشتر در سطح مدیریت مزرعه پتانسیل بالایی برای

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

کاهش اثرات منفی بر محیط زیست می‌باشد (Circa Group Europe, 2013, 29).

مردان روستایی و محیط‌زیست: دانش و اطلاع، دسترسی و کنترل بر منابع طبیعی و فرصت‌های مردان در تصمیم‌گیری در مورد استفاده از منابع طبیعی با زنان متفاوت است (PRB, 2001, 1). بنابر نظر کلر (1985) در بیشتر دنیا مردان نقش بیشتری در بهره‌برداری از منابع طبیعی به‌منظور استفاده‌های تجاری دارند، مانند استفاده از چراگاه‌های احشام، ماهیگیری، استخراج معادن و بهره‌برداری‌های گوناگون از فراورده‌های درختان (غنیان و همکاران، 1387، 124). در جوامع روستایی نیز با توجه به ساختار سنتی این جوامع، مردان کنترل بیشتری بر منابع داشته، مدیریت و تصمیم‌گیری در ارتباط با منابع زیست محیطی موجود در روستا در اکثر مواقع برعهده مردان می‌باشد. همین امر نقش این گروه و نحوه نگرش آن‌ها را در مدیریت و حفاظت زیست محیطی روستا برجسته می‌سازد.

زنان روستایی و محیط زیست: دیدگاه و ارزش‌گذاری زنان در مورد محیط زیست نسبت به مردان متفاوت است. مردان در طول تاریخ به طبیعت به‌عنوان یک سیستم تجاری و منبع درآمد نگاه کرده‌اند در صورتی که زنان به‌علت نزدیکی عوامل فکری و فلسفی و عقلانی آن‌ها به منبع حیات و به این دلیل که آن‌ها مادر هستند ارتباط صمیمی و نزدیک‌تری با طبیعت و محیط زیست داشته و به آن با عاطفه و احساس بیشتری توجه نموده و اولویت را به حفظ و بهبود ظرفیت طبیعت می‌دهند (خبری و همکاران، 1391، 2). در رابطه با محیط زیست زنان نقش‌های متمایزی دارند از جمله مدیریت گیاهان و حیوانات در جنگل‌ها، مناطق خشک، تالاب‌ها، فعالیت در بخش کشاورزی، گردآوری آب، سوخت و علوفه برای استفاده خانگی و حتی به‌منظور کسب درآمد، نظارت بر زمین‌ها و منابع آب (Begum, 11). با این رویکرد جامع زنان در بخش زیست محیطی (Scpini, 2004, 77) و همانطور که ادبیات فمنیسم و اکوفمنیسم نشان می‌دهد، زنان سهم قابل توجهی در حفاظت از محیط زیست و مدیریت منابع طبیعی دارند (Sewell, 2010, 6; Guiriba, 2010, 110). به‌خصوص در جهان در حال توسعه که زنان استفاده کننده‌های اولیه منابع طبیعی (زمین، جنگل و آب) هستند در روستاها نیز، این زنان روستایی هستند که می‌توانند از طریق ارتباط نزدیک با زمین و دیگر منابع طبیعی این فرهنگ را ترویج کنند که حفاظت از محیط زیست احترام به نسل آینده و تأمین‌کننده نیاز آنهاست (خبری و همکاران، 1391، 2). اما با وجود آنکه زنان اغلب تبدیل به یکی از نیروهای اصلی در تغییرات زیست محیطی شده‌اند، اقدامات زیست محیطی آنان بیشتر در سطح محلی منعکس شده است (Seager and Toepter, 2005, 120). پروژه بانک جهانی به خوبی نشان‌دهنده نقش زنان در مدیریت منابع طبیعی می‌باشد. به این ترتیب که در ارتباط با مدیریت منابع آب بررسی پروژه‌های بانک جهانی از طریق مؤسسه بین‌المللی تحقیقات سیاستهای غذایی نشان داد که پایداری این پروژه‌ها هنگام مشارکت زنان 16 درصد افزایش داشته است (Ibid, 127).

سالمندان روستایی و محیط‌زیست: محیط‌های روستایی به‌دلیل مهاجرت جوانان و میانسالان در حال پیر شدن هستند (Hicks Patrick et al., 2001,15). از دیدگاه جهانی جمعیت 60 ساله و بالاتر در نواحی روستایی بیشتر بوده و این می‌تواند به روند مهاجرت‌های روستا- شهری نسبت داده شود، جوانان به نواحی شهری، در حالی که افراد پیر (در دوران بازنشستگی به روستاها) مهاجرت می‌کنند (Winterton and Warburton, 2012, 329, Davies, 2011, 192). از این رو، بررسی نقش این

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

گروه در حفاظت از محیط زیست مهم می‌باشد. این گروه در مناطق روستایی به‌دلیل اینکه تعداد افراد بیمه شده دارای حقوق بازنشستگی نسبت به مناطق شهری کمتر است، مجبورند تا سنین بالاتری فعالیت اقتصادی داشته باشند (احمدی و بهشتی، 1386، 32). فعالیت اقتصادی در روستاها نیز به‌طور عمده در ارتباط با طبیعت است و سالمندان بخشی از گروه‌های بهره‌بردار از منابع طبیعی در روستاها محسوب می‌شوند. از سوی دیگر سالمندان به‌دلیل وضعیت بهداشت و سلامت در دوران کهولت نسبت به آلودگی‌های زیست محیطی آسیب‌پذیر می‌باشند. هر چند در برخی از جنبه‌های زیست محیطی روستاها نسبت به شهرها سالم‌تر بوده مثلاً آلودگی هوا در شهرها قابل مقایسه با روستاها نمی‌باشد اما برخی از جنبه‌های زیست محیطی مثل کیفیت آب شرب یا وضعیت پسماندها و فاضلاب‌ها در اکثر روستاها در سطح پایینی قرار دارد.

مدیران روستایی (محلی) و محیط‌زیست: همانطورکه پیتر دراکر بیان می‌دارد که مدیران عامل اصلی و تعیین‌کننده در جامعه هستند (دربان آستانه و همکاران، 1391، 28). در روستاها نیز، همواره مدیریت روستایی در دوره‌های مختلف با عناوین متفاوت، نمود روشنی در جامعه روستایی داشته است (فال سلیمان و همکاران، 1391، 75). در مدیریت نوین روستایی شوراهای اسلامی و دهیاری‌ها قابل بررسی می‌باشند که در سال 1361 براساس قانون تشکیلات شوراهای اسلامی، مدیریت روستایی به شورای اسلامی روستا واگذار شد اما در این قانون به مقام مدیریت اجرایی روستا توجهی نشده بود (ایمانی جاجرمی و عبداللهی، 1388، 238). از این رو در حوزه مدیریت روستایی با تصویب قانون تأسیس دهیاری‌ها (به‌عنوان بازوی اجرایی شوراهای اسلامی) در تیر 1377 و تصویب اساسنامه تشکیلات و سازمان دهیاری‌ها در اسفند 1380، گام مؤثری جهت تأسیس یک نهاد عمومی برای مدیریت روستا برداشته شد (صیدالی و همکاران، 1390، 83).

با نگاهی به روند تغییر وظایف مدیریت روستاها از گذشته تا به حال می‌توان دریافت که بهبود حفظ محیط زیست روستا برای اولین بار در سال 1380 به‌صورت رسمی در وظایف مدیریت روستاها مطرح شده است (ادیب و عزیزیان، 1389، 3). طبق ماده 10 اساسنامه، تشکیلات و سازمان دهیاری‌ها مصوب مورخ 1380/12/8 هیأت محترم دولت، حفظ و احیای فضای سبز روستایی به‌عنوان یکی از وظایف دهیار شناخته شده است. در برخی از بندهای مصوبه یاد شده، وظیفه و جایگاه قانونی دهیاری‌ها در حفاظت، توسعه، بهسازی و نگهداری فضاهای سبز روستایی به‌صورت زیر تعیین شده است:

بند 1- بهبود وضع زیست محیطی روستا.

بند 6- تأمین اراضی مورد نیاز مرتبط با اهداف و وظایف دهیاری پس از دریافت مجوز قانونی.

بند 7- همکاری مؤثر با مسئولان ذیربط برای حفظ و نگهداری منابع طبیعی واقع در محدوده قانونی و حریم روستا.

بند 23- فراهم کردن زمینه ایجاد خیابان‌ها، کوچه‌ها، میدان‌ها، بوستان‌ها، فضای سبز، ورزشی و آموزشی، مراکز تفریحی و مجازی آب و توسعه معابر و پیگیری طرح‌ها و نظارت بر اجرای آن‌ها (دربان آستانه، 1388، 16).

وظایف شورای اسلامی نیز در بعد زیست محیطی به شرح زیر تعیین شده است:

- نظارت بر حفظ و نگهداری از منابع طبیعی واقع در حریم روستا
- نظارت بر حفظ و نگهداری از منابع آبی سطحی و زیرزمینی واقع در حریم روستا

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

- نظارت بر حفظ و نگهداری از پوشش گیاهی و جنگل‌های واقع در حریم روستا
- نظارت بر جلوگیری از آلودگی آب و خاک در روستا
- نظارت بر مدیریت پسماندها و فاضلاب روستایی
- فراهم ساختن زمینه ایجاد خیابان‌ها، کوچه‌ها، پارک‌ها و فضای سبز و همچنین همکاری در زمینه بهسازی روستا
- تنظیم و نگهداری و تسطیح معابر و انهار عمومی و لایروبی قنوات و تأمین آب و روشنایی معابر روستا (اژدری‌فرد و احمدوند، 1391، 82)
- ایجاد و سازماندهی غسالخانه‌ها و گورستان و نظایر آن‌ها
- اتخاذ تدابیر لازم برای حفظ روستا از خطر سیل، حریق و رفع خطر بناها و جز آن
- نظارت بر نگهداری و تسطیح راه‌های واقع در حریم اراضی روستا (همان، 83).

با توجه به اهداف مدیریت روستایی که حفظ محیط زیست از جمله آن‌ها است (افتخاری و همکاران، 1386، 10)، این سکونتگاه‌ها نیاز به مدیریت محیط طبیعی یا مدیریت زیست محیطی مناسب دارند تا از اثر زیانبار و مخرب بر محیط کاسته شود (همان، 12). بنابراین با توجه به وظایف تعریف شده برای مدیران روستایی (شورای اسلامی و دهیاری)، نقش این گروه در حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی قابل تأکید است.

کودکان روستایی و محیط‌زیست: کودکان ذاتاً موجوداتی زیست دوست و طبیعت‌خواه متولد می‌شوند؛ این را به خوبی از حس کنجکاوی آن‌ها در مواجهه با طبیعت و درگیری بی‌باکانه‌شان می‌توان مشاهده کرد. محیط‌ها و فضاهای باز (مانند فضاهای سبز) در ادراکات و رفتارهای کودکان و تأمین رشد و خلاقیت آن‌ها نقش به‌سزایی دارد (کامل‌نیا و حقیر، 1388، 79). از سوی دیگر کودکان آسیب‌پذیری خاصی و منحصر به‌فردی به ریسک‌های خاص زیست محیطی دارند. آن‌ها به نسبت خودشان، نفس می‌کشند، مواد غذایی می‌خورند و آب می‌نوشند و بنابراین آن‌ها هم در معرض آلودگی‌های زیست محیطی قرار می‌گیرند (Commission for Environmental Cooperation, 2006, 1). بنابراین ضرورت سهیم بودن کودکان در شکل‌گیری محیط زندگی‌شان اصلی غیرقابل انکار است (رضوی، 1390، 33). در جوامع روستایی غالباً کودکان در حیات روز به روز و فعالیت‌های معیشتی خانواده سهمی دارند و برخلاف اغلب کودکان شهری تنها دریافت‌کننده خدمات خانواده نیستند (رضوی، 1390، 30). آن‌ها از همان سنین کودکی به‌همراه بزرگسالان در فعالیت‌های کشاورزی مشارکت می‌کنند، با طبیعت و عناصر آن ارتباط برقرار می‌کنند. از این رو آموزش حفاظت از طبیعت در این گروه پایه‌ای برای کاهش آلودگی‌ها و تخریب آن محسوب می‌شود. آموزش محیط زیست در دوران کودکی مفهومی جامع است که در برگیرنده دانش و اطلاع از جهان طبیعی و همچنین احساسات، تمایلات و مهارت‌ها است. همانطور که روت ویلسون (1994) اشاره می‌کند، آموزش زیست محیطی در دوران کودکی شامل حسی از شگفتی، تقدیر برای زیبایی و راز و رمز طبیعت است (NAAEE, 2000, 2).

روش تحقیق

این تحقیق به شیوه توصیفی- تحلیلی و از نوع کاربردی می‌باشد. از جنبه جمع‌آوری داده‌ها، تحقیق حاضر از نوع پژوهش‌های پیمایشی به‌شمار می‌آید. بنابراین مانند اغلب پژوهش‌های پیمایشی بر روی نمونه محدودی از کل جامعه متمرکز شده و با استفاده از پرسشنامه داده‌های مورد نیاز از نمونه انتخاب شده

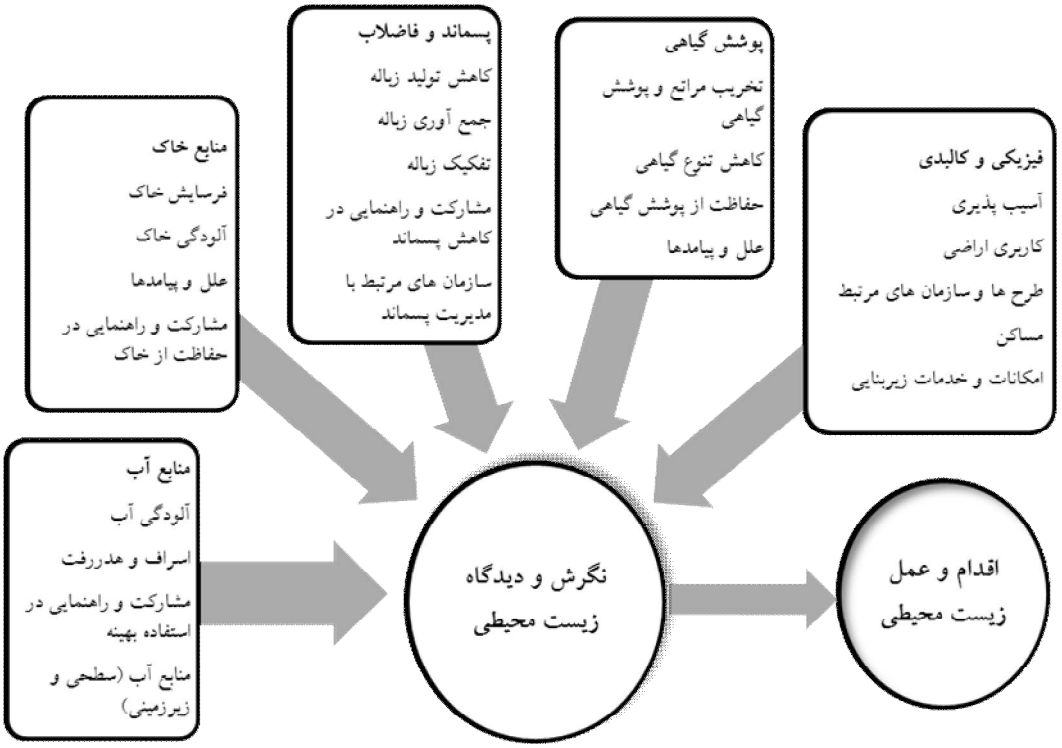
[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

گردآوری شده است. به‌منظور دستیابی به اهداف تحقیق براساس جدول مورگان و کرجسی 300 پرسشنامه پس از تعیین روایی به‌صورت تصادفی در دهستان ترکمان از بخش مرکزی شهرستان ارومیه تکمیل شده است. این دهستان براساس سرشماری سال 1390 تعداد 9893 نفر جمعیت و تعداد 2900 خانوار داشته و از لحاظ مکانی در قسمت غربی دریاچه ارومیه واقع شده است (تصویر شماره 1). با توجه به گروه‌بندی تحقیق (6 گروه) که در قسمت مبانی نظری ذکر گردید، 50 پرسشنامه در هر گروه برای تعیین نگرش و اقدامات آن‌ها در ارتباط محیط زیست تکمیل شده و پایایی پرسشنامه نیز 0,94 می‌باشد. نمونه مربوط به مدیران از کل دهستان‌های محدوده انتخاب شده است. (نمودار شماره 2) متغیرها و مؤلفه‌های مورد استفاده در پرسشنامه را نشان می‌دهد. برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش سازگاری درونی ابزار اندازه‌گیری استفاده شده است، که با ضریب آلفای کرونباخ اندازه‌گیری می‌شود. مقدار این ضریب در نرم‌افزار SPSS محاسبه شده است. سوالات پرسشنامه در دو بخش نگرش و اقدامات و در قالب طیف لیکرت بوده و نتایج از طریق تحلیل واریانس یک طرفه تحلیل شده‌اند.

ت 1. محدوده دهستان مورد مطالعه.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

ن2. متغیرها و مؤلفه‌های تحقیق.

نتایج و یافته‌های تحقیق

در بخش اول میانگین در هر قسمت در دو بخش نگرش و دیدگاه نسبت به مسائل زیست محیطی و اقدامات در برابر مشکلات زیستی در هر گروه مورد بررسی قرار گرفته است (جدول شماره 1). میانگین‌های این گروه براساس طیف 5 گزینه‌ای لیکرت می‌باشد (5: خیلی زیاد، 4: زیاد، 3: متوسط، 2: کم، 1: خیلی کم). در بخش‌های مشخص شده اقدام و نگرش زیستی در سطح متوسط به بالا قرار دارد.

برای تعیین تفاوت‌های میان گروه‌ها از تحلیل واریانس استفاده شده است. به‌منظور انجام تحلیل واریانس ابتدا برابری و نابرابری واریانس بین گروه‌ها تعیین شده است (جدول شماره 2). با توجه به مقدار sig فقط در بخش نگرش و دیدگاه نسبت به مسائل مربوط به پسماند و فاضلاب واریانس‌ها برابرند و در سایر بخش‌ها واریانس بین گروه‌ها نابرابرند.

همانطور که (جدول شماره 3) نشان می‌دهد، سطح معناداری در تمام بخش‌ها برابر با 0,00 می‌باشد. بدین معنا که بین گروه‌های مورد بررسی میانگین اقدامات انجام شده در برابر مشکلات زیستی و نگرش‌ها نسبت به این مشکلات اختلاف معناداری وجود دارد.

با توجه به نتایج تحلیل می‌توان دریافت که تفاوت بین گروه‌های تحقیق حاکی از آن است که کشاورزان گروهی بودند که نسبت به مسائل زیستی و اقدام در راستای این مشکلات نسبت به سایر گروه‌ها در سطحی بالاتر بوده و کودکان در مقایسه با سایر گروه‌ها میانگین پایین‌تر در دو بخش مورد بررسی داشته‌اند.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

	1	2	3	4	5	6	کل
1	3,65	3,19	2,82	3,47	3,07	2,83	3,17
2	3,46	2,95	2,76	3,2	2,76	2,5	2,94
3	3,54	3,42	3,3	4	3,12	2,86	3,37
4	3,47	2,66	2,2	2,87	2,36	2,12	2,61
5	3,44	2,95	2,83	3,35	3,01	2,56	3,02
6	3,41	3,16	3,64	3,94	3,26	3,08	3,41
7	3,54	3,42	3,3	4	3,12	2,86	3,37
8	3,54	3,42	3,3	4	3,12	2,86	3,37
9	3,68	3,11	2,66	3,3	3,05	2,82	3,1
10	3,44	2,49	2,74	2,53	2,18	1,854	2,37

کدها: منابع آب (نگرش 1، اقدام 2) منابع خاک (نگرش 3، اقدام 4)، پوشش‌گیاهی (نگرش 5، اقدام 6)، کالبدی (نگرش 7، اقدام 8)، پسماند (نگرش 9، اقدام 10).

گروه‌ها: کشاورزان (1)، مردان (2)، زنان (3)، مدیران (4)، سالمندان (5)، کودکان (6).

ج 1. میانگین هر گروه به تفکیک هر بخش.

		sig
منابع آب	نگرش	0,000
	اقدامات	0,002
منابع خاک	نگرش	0,000
	اقدامات	0,009
پوشش‌گیاهی	نگرش	0,000
	اقدامات	0,000
فیزیکی و کالبدی	نگرش	0,000
	اقدامات	0,000
پسماند و فاضلاب	نگرش	0,174
	اقدامات	0,029

ج 2. آزمون برابری واریانس‌ها.

	Sum of Squares			Mean Square		F	Sig
	بین‌گروهی	درون‌گروهی	کل	بین‌گروهی	درون‌گروهی		
1	28,24	83,58	111,83	5,65	0,284	.19	0,0
2	31,4	74,75	106,16	6,28	0,254	24,7	0,0
3	37,78	160,4	198,1	7,55	0,546	13,8	0,0
4	63,77	62,38	126,1	12,75	0,212	60,1	0,0
5	26,89	109,9	136,8	5,37	0,374	14,3	0,0
6	26,37	299,5	325,9	5,27	1,019	5,17	0,0
7	37,78	160,4	198,1	7,55	0,546	13,8	0,0
8	37,78	160,4	198,1	7,55	0,546	13,8	0,0
9	32,43	128,1	160,6	6,48	0,436	14,8	0,0
10	93,2	117,76	211,05	18,6	0,401	46,5	0,0

کدها: منابع آب (نگرش 1، اقدام 2) منابع خاک (نگرش 3، اقدام 4)، پوشش‌گیاهی (نگرش 5، اقدام 6)، کالبدی (نگرش 7، اقدام 8)، پسماند (نگرش 9، اقدام 10)

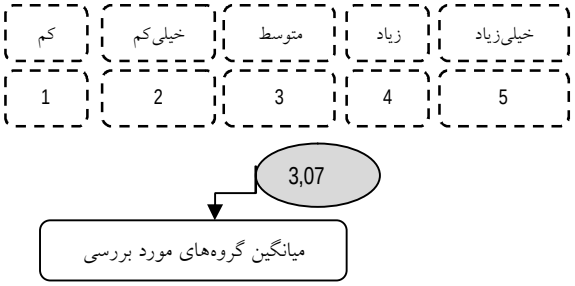
df (between groups): 5
df (within groups): 294
df (total): 299

ج 3. نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

نتیجه

محیط زیست یکی از ابعاد حساس و آسیب‌پذیر به‌ویژه در روستاها می‌باشد و این مشکلات از ابعاد مختلف قابل بررسی است که در این تحقیق مشکلات مذکور در محیط‌های روستایی شامل کیفیت و آلودگی منابع آب، تخریب و فرسایش خاک‌ها، پسماندها و فاضلاب‌ها، تخریب پوشش گیاهی (مراتع)، مشکلات فیزیکی و کالبدی بوده که در متن تحقیق به آن‌ها اشاره شد. به‌دلیل اینکه درک ارتباط بین افراد و محیط‌زیست به‌عنوان کلید دستیابی به توسعه پایدار در نظر گرفته شده است لذا این تحقیق با تقسیم‌بندی روستائیان به شش گروه (کشاورزان، مردان، زنان، مدیران، سالمندان و کودکان) در پی بررسی نگرش و دیدگاه‌ها یا به‌عبارتی دیگر آگاهی آن‌ها در برابر مشکلات زیستی و نحوه برخورد با این مشکلات بوده است. با توجه به سهم هر گروه در ارتباط با محیط زیست، نتایج تحقیق نشان داد که بین گروه‌های مورد بررسی میانگین اقدامات انجام شده در برابر مشکلات زیستی و نگرش‌ها نسبت به این مشکلات اختلاف معناداری وجود دارد. در این بین کشاورزان گروهی بودند که نسبت به مسائل زیستی و اقدام در راستای این مشکلات نسبت به سایر گروه‌ها در سطحی بالاتر بوده و کودکان در مقایسه با سایر گروه‌ها، میانگین پایین‌تری در دو بخش مورد بررسی داشته‌اند و در مجموع آگاهی و عمل زیستی در نمونه مورد بررسی در سطحی متوسط قرار دارد (میانگین برای تمام بخش‌ها براساس طیف لیکرت 3,07 می‌باشد. نمودار شماره 3).

ن 3. میانگین کل گروه‌های مورد بررسی.

فهرست منابع

- احمدی، وکیل؛ بهشتی، صمد. (1386)، بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و رفاهی سالمندان در ایران، نشریه جمعیت، شماره 61 و 62، صص: 38- 19.
- ادهمی، عبدالرضا؛ اکبرزاده، الهام. (1390)، بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق 5 و 18 تهران)، فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، سال دوم، شماره 1، صص: 62- 37.
- ادیب، سمیرا؛ عزیزیان، محمدصادق. (1389)، مدیریت پسماندهای روستایی و نقش آن در حفظ محیط‌زیست، اولین کنگره چالش‌های کود در ایران، نیم قرن مصرف کود، هتل المپیک، تهران.
- ارزانی، حسین؛ میرداوودی، حمید؛ فرحپور، مهدی؛ عظیمی، مژگان؛ کابلی، حسن. (1384)، روند تغییرات پوشش گیاهی و تولید مراتع در استان مرکزی طی یک دوره 5 ساله، تحقیقات مرتع و بیابان ایران، شماره 12، صص: 436- 409.
- اژدری‌فرد، فاطمه؛ احمدوند، مصطفی. (1390)، واکاوی عملکرد شوراهای اسلامی در مسیر توسعه پایدار روستایی، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره 3، صص: 100- 77.
- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ سجاسی قیداری، حمدالله؛ عینالی، جمشید. (1386)، نگرشی نو به مدیریت روستایی با تأکید بر نهادهای تاثیرگذار، فصلنامه روستا و توسعه، سال 10، شماره 2، صص: 31- 1.
- ایمانی جاجرمی، حسین؛ عبداللهی، مجید. (1388)، بررسی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

تحولات مدیریت روستایی در ایران از مشروطیت تا زمان حاضر، راهبرد، شماره 52، صص: 244- 221.
- بخشی، جمال؛ مسیحی، سعیدرضا؛ کتان‌فروش، حمیدرضا. (1388)، بررسی تاثیر اقتصادی و اجتماعی در بهبود مدیریت مراتع، فصلنامه جنگل و مرتع، شماره 84، صص: 49- 45.
- بیات، ناصر؛ رستگار، ایراهیم؛ عزیزی، فاطمه. (1390)، حفاظت محیط زیست و مدیریت منابع خاک روستایی در ایران، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره 2، صص: 78- 63.
- توانا، محمدحسن؛ توکلی، جعفر. (1386)، اسکان عشایر و تخریب مراتع در استان چهارمحال و بختیاری، فصلنامه روستا و توسعه، سال 10، شماره 2، صص: 63- 32.
- جوزی، سید علی؛ دهقانی، محسن؛ زارعی، مرتضی. (1391)، ارائه برنامه راهبردی مدیریت پسماندهای روستایی به روش AWOT (مطالعه موردی: میناب)، محیط‌شناسی، سال 38، شماره 4، صص: 108- 93.
- خبری، زهرا؛ فاخران، سیما؛ سودائی‌زاده، حمید. (1391)، بررسی تاریخچه نقش زنان در حفاظت از محیط زیست، دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران.
- دربان‌آستانه، علیرضا. (1388)، نقش دهیاری‌ها در مدیریت و توسعه فضای سبز روستایی، دهیاریها، شماره 29، صص: 18- 13.
- دربان‌آستانه، علیرضا؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ فیروزی، محمدعلی. (1391)، بررسی ارتباط بین عملکرد سازمانی و مهارت‌های کارآفرینی مدیران محلی روستایی، پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره 1، صص: 59- 27.
- رضوی، نیلوفر. (1390)، ضرورت و مبانی مشارکت کودکان در توانمندسازی جوامع روستایی، مسکن و محیط روستا، شماره 33، صص: 38- 29.
- سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور. (1385)، محیط زیست روستا (مدیریت مواد زائد، فضای سبز روستا و...) از سری متون آموزشی ویژه دهیاران، مرکز مطالعات و خدمات تخصصی شهری و روستایی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- شریفی‌نیا، زهرا؛ مشیری، رحیم؛ حسینی، علی. (1389)، نقش فقر روستایی بر توسعه پایدار (تخریب محیط زیست: مرتع) مطالعه موردی: بخش پشت آب شهرستان زابل، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال هفتم، شماره 26، صص: 29- 15.
- صیدالی، محسن؛ صادقی، غلام؛ میرزایی، زهرا. (1390)، جایگاه مدیریت در پیشبرد اهداف توسعه روستایی، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره 2، صص: 91- 79.
- عزمی، آئیژ.(1388)، توسعه فیزیکی روستا و حفاظت از محیط زیست، مسکن و محیط روستا، شماره 128، صص: 15- 2.
- عزمی، آئیژ؛ مطیعی لنگرودی، حسن. (1390)، مروری بر مشکلات زیست محیطی روستاهای ایران و راهکارهای حل این مشکلات، مسکن و محیط روستا، شماره 133، صص: 115- 101.
- غنیان، منصور؛ خانی، فضیله؛ قدیری معصوم، مجتبی. (1387)، نقش زنان روستایی در بهره‌برداری، حفاظت و احیاء عرصه‌های طبیعی بیابانی (مطالعه موردی استان خوزستان)، پژوهش زنان، دوره 6، شماره 1، صص: 135- 119.
- فال‌سلیمان، محمود؛ صادقی، حجت‌اله؛ مرادی، محمود؛ کاووسی، غلامرضا. (1391)، بررسی و ارزیابی عملکرد دهیاران در فرایند مدیریت و توسعه روستایی، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، شماره اول، صص: 95- 73.
- فرجی‌سبکبار، حسنعلی؛ سلمانی، محمد؛ فریدونی، فاطمه؛ کریم‌زاده، حسین؛ رحیمی، حسن. (1389)، مکانیابی محل دفن بهداشتی زباله روستایی با استفاده از مدل فرایند شبکه‌ای تحلیل، فصلنامه مدرس، دوره 14، شماره 1، صص: 149- 127.
- کامل‌نیا، حامد؛ حقیر، سعید. (1388)، الگویهای طراحی فضای سبز در شهر دوستدار کودک، باغ‌نظر، شماره 12، سال 6، صص: 88- 77.
- نعمتی‌زاده، محمدرضا. (1390)، مدیریت منابع کشاورزی و مدیریت خاک، ماهنامه دامپروران، شماره 116، صص: 43- 41.
- محرم‌نژاد، ناصر؛ حیدری، عمران. (1385)، تدوین الگوی مدیریتی توسعه پایدار آموزش محیط زیست برای نسل جوان کشور، علوم و تکنولوژی محیط زیست، شماره 28، صص: 77- 68.
- محمدی یگانه، بهروز؛ نباتی، عباس؛ چراغی، مهدی. (1391)، تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی، مسکن و محیط روستا، شماره 139، صص: 113- 99.
- مهندس، ابوطالب. (1344)، منابع آب‌های ایران از نظر توسعه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]

اقتصادی، نشر بیتا، تهران.
- مینائی، امیرحسین؛ صبوری، محمدصادق. (1389)، بررسی عوامل روانشناختی مؤثر بر دیدگاه متخصصان کشاورزی استان سمنان درباره کشاورزی پایدار، فصلنامه تازه‌های روانشناسی صنعتی/ سازمانی، سال اول، شماره سوم، صص: 63- 57.
- وسکوئی اشکوری، نرجس؛ لاهیجانیان، اکرم الملوک. (1389)، بررسی نقش آموزش زیست محیطی در مدیریت زیست محیطی زنان روستایی (مطالعه موردی: منطقه غرب استان مازندران)، فصلنامه علوم و فنون منابع طبیعی، سال پنجم، شماره چهارم، صص: 88- 75.
- Environments: Legacies and Lessons, Yale School of Forestry and Environmental Studies Bulletin, 108-122.
- NAAEE (2000), Early childhood environmental education programs: guidelines for excellence, Washington, D.C. USA.
- Nan, Wang, Banghong, Zhao, Haifen, Yang (2011), A research on impacting factor of rural environment and environment protection awareness of farmers, Energy Procedia, Vol 5, pp:2623- 2628.
- PRB (2001), Women, men and environmental change: the gender dimensions of environmental policies and programs, Population Reference Bureau.
- Riquelme, Montero, Francisco J. Brasa Ramos, Antonio (2005), Land and water use management in vine growing by using geographic information system in Castilla-La Mancha, Spain, agricultural water management, an international Journal, Elsevier, Vol. 77, issues 1-3, pp: 82-95.
- Scapini, F (2004), The women and the environment, Training of trainers in INtegration of Gender Dimension in water management in the Mediterranean region.
- INGEDI project. Bari: CIHEAM. pp. 77 -80.
- Seager, Joni and Toepfer, Klaus (2005), Gender, Environment and The Millennium Development Goals: the UNEP perspective, Perceptions, 10 (2), 115- 140.
- Sewell, Sandra (2012), Towards a practice framework: women, locality, environment, Center for Women's Studies, James Cook University.
- Winterton, Rachel and Warburton, jeni (2012), Ageing in the bush: the role of rural places in maintaining identity for long term rural residents and retirement migrants in north-east Victoria, Australia, Journal of rural studies, Vol. 28, Issue. 4, pp: 329- 337.
- Xianghao, Zhong, Li Xiangmei, PENG Chuanzhong (2004), Analysis on the status of farmers, Agriculture and countryside, and development strategies and measures in Tibet Autonomous Region, Journal of Mountain Science, Vol 1, No 2, pp: 175- 182.
-Begum, Julekha, Women, environment and sustainable development: making the links, United Nations Environment Programme.
- Circa Group Europe (2013), strategic environmental assessment of the draft rural development programme, available on: www.agriculture.gov.ie.
- Commission for Environmental Cooperation (2006), Children's health and the environment in North America, a first report on available indicators and measures, cec. org.
- Davies, Amanda (2011), On constructing aging rural populations: capturing the grey nomad, Rural Studies, Vol. 27, Issue. 2, pp: 191- 199.
- Dodic, S. N., Stevan, D. P., Jelena, M., Dodic, J. A., Rankovic, Z (2010), Biomass energy in Vojvodina: Market conditions, environment and food security, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 14, Issue 2, pp: 862- 867.
- Escobar, Jose c, Electo S. Lora, Osvaldo J. Venturinin, Edgar E. Yanez, Edgar F. Castillo, Oscar Almazan (2009), Biofuels: Environment, technology and food security, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Volume 13, Issue 6-7, pp: 1275- 1287.
- Gomiero, Tiziano, Maurizio G. Paoletti (2008), Organic and Sustainable agriculture and energy conservation ,chapter 17, AvailableOn:link.Springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-1-4020-8654-0_17.
- Guiriba, Glenton (2010), The role of women in environmental conservation in Sorsogon province, Philippines, 4th Asian rural sociology association (ARSA) international conference.
- Hicks Patrick, Julie; Epperly Cottrell, Lesley and A. Barnes, Kristi (2001), Gender, emotional support, and well-being among the rural elderly, Sex Roles, Vol. 45, Nos. 1/ 2, pp: 15- 29.
- Mills, J., Gaskell, P., Reed, M., Short, C., Ingram, J., Boatman, N., Jones, N., Conyers, S., Carey, P., Winter, M., Lobley, M (2013), Farmer attitudes and evaluation of outcomes to on-farm environmental management, countryside and community research institute Food and Environment Research Agency, centre for Rural Policy, Exeter University.
-Morvaridi, Behrooz (1998), Environmental degradation in Eastern Turky: The Case of Contract Farming. Transformations of Middle Eastern Natural

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-09]